

SOSYAL GÜVEN ve DİN

Abdurrahman Kurt*

ÖZET

Başkaları tarafından hem “emin” olarak bilinme hem de hayatın olağan akışı içerisinde başkalarını “emin” olarak görebilme anlayışını ifade eden “sosyal güven”in İslâm dinini tanımlayan en önemli iki kavram olan “iman” ve “İslâm” ile akrabalığı bulunmaktadır. Bu makalede, kaynağını dinin bu iki temel kavramından alan sosyal güvenin, sosyo-ekonomik hayata yansıyan yönleri tartışılmaktadır.

SUMMARY

Social security which means that is known both as reliable by people and trusting in others has related to “iman” and “İslâm”, Which the most importing two concepts defining İslam. In this article, social security being arised from two basic concept is being discussed.

GİRİŞ

Güven duygusu insanın psikik yapısına ait bir özellik olmakla birlikte hem birileri tarafından güvenilir bulunmak hem de başkalarına güvenmek bakımından tamamen sosyolojik bir kavramdır¹. Sosyo-ekonomik hayatta çok önemli işlevi bulunan “güven”in, iki temel dini kavram olan “iman” ve “İslâm” ile yakın ilişkisi vardır.

İlginç bir şekilde insan davranışlarıyla ilgili olan bu iki kavramdan birincisi, dini terminolojide inancı ifade eder. Bu kelimenin kökü olan (e m n); “huzurda/sükûnette olmak”, “güvende olmak”, “güven vermek” ve “tehlikeye maruz kalmamak” demektir. Burada belirtilmek istenen fikir, imanın huzur ve güvenlik bahşedeceğidir. İman sahibi “mü’min” de hem inandığı gücün sağladığı güvenin içinde olan hem de kendisi başkalarına güven veren kişi demektir. Kur’an-ı Kerim, “Allah’ı unutup da Allah’ın da (neticede) kendilerini kendilerine unuttuğu kimseler gibi olmayınız.”² âyetiyle Allah’a gerçek imanın işlevini, insanı çözülmekten koruma ve onun kişiliğini birarada tutma olarak tarif etmektedir.

İkinci kavram, (s l m) kökünden gelen İslâm’dır. İslâm’ın filolojik anlamı ise, “güvende olmak”, tam ve bütün olmak”, “bölünmemek/parçalanmamak”tır. Buradaki fikir, Allah’ın kanununu kabul etmek ve “teslim olmak” suretiyle kişinin dağılmaktan korunacağıdır.³ Karşılaşan iki Müslüman, “huzur”, “barış”, “esenlik ve güvenlik seninle olsun” anlamına gelen “selâm” sözcüğüyle birbirlerini selâmlarlar.

* Yard. Doç.Dr.; Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Öğretim Üyesi.

¹ Güven, bilişsel bir kavrayıştan çok, bir şeye bağlılık ifade eden ‘itimatın’ bir ‘inanç’ biçimidir. Mimar ve mühendisin evi tasarlayıp inşa ederken kullandıkları bilgi kodlarıyla ilgili pek az şey biliriz; ama yaptıklarına bir inanç duyarız. Güven, bir kişi ya da nesnenin bazı özellik veya niteliklerine itimat etme ya da bel bağlamadır. ‘İtimat’ ve ‘bel bağlama’ ‘inanç’ ile ilgili şeylerdir. Ancak güven ile itimat arasında bir nüans var: “Güven söz konusu olduğunda seçenekler, birey tarafından bilinçli olarak değerlendirilir. Bir itimat durumunda kişi, uğradığı hayal kırıklığına tepkisini başkalarını suçlayarak gösterir; güven konumunda ise kusurun bir kısmını kendisi de omuzlamak zorundadır ve bir başkasına ya da bir şeye güven duymuş olmaktan pişmanlık duyması olasıdır. Bkz., ¹ Giddens, Anthony, Modernliğin Sonuçları, çev.Ersin Kuşdil, Ayrıntı, İst., 1998, s.32-37.

² Haşır/59, 19.

³ Fazlur Rahman, İslâm Geleneğinde Sağlık ve Tıp, Değişim ve Kimlik, çev. A.Bülent Baloğlu – Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yay., Ank.1997, s.19-20, 27.

Kur'an-ı Kerim Peygamberlerin "emin" varlıklar olduğunu söylüyor. Güvenen ve güven veren kişi anlamındaki bu kelime (emin) de imanla aynı kökten gelmektedir. Hz.Muhammed'in (s.a.v) 25 yaşından beri dostları ve düşmanları tarafından ortaklaşa kullanılan bir isim sıfatı da "Emin"dir⁴. Otuz beş yaşında iken Kâbe'nin tamiri esnasında Hacerülesved'in yerine konulmasında Kureyş kabilesi arasında çıkan anlaşmazlıkta meselenin halledilmesi, ertesi gün Kâbe'ye ilk girecek şahsa bırakılmıştı. Tam o esnada Hz.Muhammed'in geldiğini görünce "el-Emin geliyor diyerek sevinmişlerdi. Onun güvenilirliğine dair kaynaklarda daha pek çok örnekler vardır⁵. O sadece kendi taraftarlarınca değil son derece şiddetli muhaliflerince de güvenilir bir kimseydi. Mekkeliler kendisine kıymetli eşyalarını teslim ederlerdi. Hz. Muhammed bu emanetlere asla ihanet etmez.ve sahiplerine sağlam bir şekilde iade ederdi. Bilindiği üzere Hicret gecesi, kendisini öldürmek isteyen düşmanlarının bile önceden kendisine emaneten bıraktıkları paralarını, ertesi gün sahiplerine iade etmek üzere kuzeni Hz.Ali'ye teslim etmişti. Daha ilk gençlik döneminde, uluslararası ticarete de telkin ettiği güven sayesinde, Hz.Hatice'nin kervanını yönettiği Suriye seferinde beklenmedik kâr elde edince Hz Hatice ona vadettiği ücretin iki katını vermiştir.

Kısa süre içerisinde İslâm'ın geniş geniş kitlelerce benimsenmesinde güvenilirliğinin menmli payı olan Hz.Peygamber, iman ile güvenilir kimse olmak arasında sıkı bir bağ kurmuş; emanete hiyanetin münafıklık işaretini⁶ olduğunu bildirmiştir. Emanete hiyanet etmemek, güvenilir olmak mü'minin temel özelliklerindedir. Bununla ilgili birkaç hadis-i şerifi burada zikredebiliriz: "Kişinin kalbinde iman ile küfür bir arada bulunmaz; doğruluk ve yalan; güvenilirlik ve hainlik de bir arada bulunmaz."⁷ "Müslim, dilinden ve elinden Müslümanların salim olduğu kimsedir. Mü'min ise kanları ve mallarına karşı (diğer mü'minleri) güvence içinde kılan kişidir."⁸ "Nefsim kudret elinde bulunan Allah'a andolsun ki, kötülüklerinden komşusunun emin olmadığı kimse cennete giremez."⁹

Görüleceği üzere "güven" sözcüğü, tamamen kutsal ile ilgili bir inancı ifade eden imanın, dünyevileşmiş, sosyal ilişki biçimini almış bir yansımasıdır. Aslında güven, imanın yeryüzündeki çeşitli sosyal tezahürlerinden sadece bir tanesidir. "Kendisi için istediğini din kardeşi için de istemedikçe sizden birisi mü'min olamaz"¹⁰ hadis-i şerifini burada aynı bağlam içinde ele alabiliriz:Bireyin elindeki paylaşması, başkalarını düşünmesi ve onları sevmesi gibi diğergam özellikleri Allah'a tam inancın ve dini bütün benliğine mal etmesinin bir sonucudur.

Öte taraftan, imanlarının gereği bu denli mükemmel bir sosyal bütünleşme içerisinde bulunan insanların aynı zamanda son derece güvenli bir ortamda oldukları söylenebilir. Birbirine güvenen ve güvenli bir çevrede yaşamının sonucunda ulaşılan sosyal bütünleşme sebebiyle inananlar, eğitim üstatlarını bile hayrette bırakacak şekilde, önce filizlenmiş, daha sonra başaklanarak kemale ermiş ve kökleri üzerinde sapsağlam dik ve düzgün bir şekilde duran ekinler gibi¹¹ olmaları beklenir.

Anthony Giddens'in belirttiği gibi¹² din, birden çok anlamda, güven düzenleyici bir araçtır. Dinsel inançlar, gelişen olaylara karşı bireylere güvenilirlik enjekte ederler. Manevi anlamda güvenilir desteği yalnız Tanrı ve dinsel güçler değil, din görevlileri de sağlar. Durkheim'in intihar olgusuna dair araştırması bunu açıkça ortaya koyar. Durkheim'e göre dinin insanı kuşatıcı ve psikolojik yapısını dağılmaktan önleyici özelliğine ilâveten din görevlilerin aşamalı (hiyerarşik) yapılanması ve nüfus başına düşen din görevlisi sayısının artması, bireylerin intihar eğilimlerini azaltacak tarzda toplumsal güvenlik havzaları oluşturmaktadır. Özgür irdeleme yerine inançlarını, önceden hazırlanmış olarak bulup herhangi bir irdelemeden geçirmeksizin kabul etmeleri, kutsal kitabı anlayıp yorumlamada sadece kendi anlayışları ve akılları yerine geleneğin engin tecrübesinden de yararlanmaları, daha disiplinli, sistematik ve nüfus başına düşen din görevlisi sayısına daha fazla sahip olmaları sebebiyle Avrupalı Katolikler, özgür irdeleme anlayışları ve bireysellikleri öne çıkan Protestanlar'a göre daha az intihar etmektedirler.¹³

Ancak, bir şahıs ya da sistem, ben-merkezci bir anlayışla, sırf kendi çıkarları doğrultusunda faaliyet ya da düşünce içinde bulunmadığı izlenimini sağlayabildiği ölçüde başkaları tarafından güvenilir bulunabilir. Bundan dolayı nasslar, din davetçilerinin, muhataplarının karşısına, şahsi çıkar düşüncelerinden sıyrılmış olarak yalın

⁴ Öztürk, Y.Nuri, Kur'an'ın Temel Kavramları, yeni Boyut, İst.1997, s.118, 234.

⁵ Bkz., Sarıçam, İbrahim, Hz.Peygamber'in Çağımıza Mesajları, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ank. 2000, s. 10.

⁶ Riyazu's-Salihin, II/693.

⁷ İbn Hanbel, Müsned, II/349.

⁸ Tirmizi, İman, 13; Neseî, İman, 8; İbn Hanbel, III/154.

⁹ İbn Hanbel, III/154.

¹⁰ Müslim, İman, 71; Buhari, İman, 7.

¹¹ Bkz., Fetih(48), 29.

¹² Giddens, age., 102.

¹³ Bkz., Durkheim, Emile, İntihar, çev. Özer Ozankaya, İmge Yay, Ank. 1992.

davet içeriğiyle çıkmalarını istemektedir. Çünkü özellikle dini iletişimde çıkar düşüncesi, güvenilirliği ortadan kaldıran bir tavidir.

A-PSİKO-SOSYAL AÇIDAN GÜVEN

“Güven” sözcüğünün çağrışımları, onun birey ve toplum hayatındaki önemini açıkça ortaya koymaktadır. İnsana güvenmek, ona değer vermektir. Kendisine değer verildiğini gören insan, elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışacaktır. Herhangi bir bireye, meziyetlerinin farkında olduğu, bundan dolayı kendisine saygı duyulduğu hissettirilirse, onun sözkonusu meziyetlerini geliştirerek kolayca idare edilmesi sağlanır. Hiçbir meziyeti olmayan birisi bile kendisinde bulunduğu söylenen meziyete sahip olmaya çalışır. Baştan çıkmış bir insanı yola getirmenin en iyi yöntemi, ona namuslu insan muamelesi yapmaktır. Toplumsal değerlerden uzaklaşmış olan birey, bu davranış tarzı sebebiyle, son derece sevinir ve lâıyk görüldüğü şekilde karşılık vermek ister.

Bir insana kırk defa deli denirse deli olabilir, ama kırk defa değil, bir defa akıllı denirse, akıllı olmaya, en azından akıllı görünmeye çalışır. Bu tür davranış biçimi, bireyin psiko-sosyal ve fiziki gelişiminde hayati önem taşır. D. Carnegie, kendi halindeki Belçikalı Mary'nin, gururunu okşayıcı davranış karşısında kaydettiği olumlu değişimi, -bunu sağlayan bir hanım yazardan- nakletmektedir:

“-Hizmetçiydi. Yakındaki otelden yemeğimi getirirdi. .. Şaşı gözlü, çarpık bacaklı sıska bir kızdı. Kendi kabuğunda büzülmüş yaşıyordu. Bir gün tabağımı masama bırakırken dedim ki “Mary, sahip olduğun hazinelerin farkında değilsin”. İçini çekti. ‘Madam’ dedi: ‘Başkası söyleseydi inanmazdım’. Halbuki inanıyordu ama belli etmiyordu. Mutfakta sözlerimi tekrar ettim. Oğünden sonra Mary canlandı. Kendine güveni gelmişti. Elinden tutup kabuğundan çıkarmıştım onu. Değer verilmediği için kendi söndürdüğü şahsiyetini alevlendirdi. Kendisine güven duymaya başlayan insan güzelleşir. Mary de güzelleşti. İki ay sonra... evlenmek üzere olduğunu haber verdim¹⁴.

Bir genç kıza verilen değeri ve güveni belirten bu cümleler Mary'nin özgüvenini artırdığı için sadece psikolojik değil fiziksel yönden de yepyeni bir insan ortaya çıkarmıştır.

Saygı ve güvenin sağladığı olumlu tutum değişiminin ilginç bir örneği olarak Prof.Dr.Hulusi Kılıç'ın öğrencilik yıllarında O. Sabit Eymirlioğlu isimli Fransızca öğretmeninden dinlediği bir başka anekdota yer vermek istiyorum:

Acil bir işi için akşam karanlığında evinden tek başına ayrılmak zorunda kalan bir kadın, gideceği yere doğru ilerlerken yabancı bir erkeğin oldukça rahatsız edici bakışları ve takibiyle karşılaşır. Hiç kimsenin bulunmadığı tenha caddede, tanımadığı yabancıların niyetinin kötü olduğu yargısına varan kadın, çareyi ona yaklaşmakta bulur ve gideceği yere kendisini götürmesi konusunda ondan yardım ister. Adam,gecenin ilerleyen saatinde yardım ricasında bulunanan çaresiz ve yalnız kadına yardım etmeyi bir “insanlık görevi” addeder ve olumsuz düşüncelerinden tamamen vazgeçerek onu istediği yere kadar götürdükten sonra ona şöyle itirafta bulunur: “Gerçekte, ilk karşılaştığımızda senin hakkında hiç te iyi düşünmüyordum ama sen bana değer verip güven duyduğun için buna lâıyk olmaya çalıştım.”

¹⁴ Carnegie Dale, Dost Kazanmak ve İnsanları Etkileme Sanatı,Timaş Yay., İst. 1997, s.145.

Her iki örnekte de görüldüğü gibi, sosyal çevrenin bireyin özgüven kazanmasında çok önemli fonksiyonları vardır. Toplumsal çevresiyle kurduğu sosyal münasebetler, bireyin birçok duygusuyla birlikte, özgüven bilincini de şekillendirmektedir.

Tabii ki çok önemli ve kritik noktalarda güvenin terkedilmesi uygun olabilir. İhanet etmeyecek derecede mutemet olanlara ve kadru kıymet bilenlere ancak güven duyulabilir. Hz. Yakub'un küçük oğlu Yusuf konusunda diğer oğullarıyla ilgili güven bunalımı, bu duygunun kontrollü olmasını hatırlatmaktadır. Birilerine güven duymada sosyal çevre şartlarının, eğitim, kültür ve sosyal ilişkiler düzeyinin dikkate alınması zorunludur, denilebilir.

1.Uygar Alâkasızlık ve Güven

Yukarıda alıntılanan ikinci örnek, kırsal, geleneksel bir toplum içinde sosyal mesafesi uzak, birbirini tanımayan iki yabancıdan başından geçen bir sosyal olay olması nedeniyle bizi bir başka yönden daha ilgilendirmektedir:

Geleneksel bir toplumda “yabancı” sözcüğü dışarıdan gelen ve potansiyel olarak şüpheli, kendisine güvenilmeyen birine işaret eder. Oysa, pek tanımadığımız ya da daha önce hiç karşılaşmadığımız insanlar, modern ya da kentsel ortamlarda, özel bir durum bulunmadıkça, potansiyel bir tehlike arz etmemektedir. Fiziksel olarak yakın, ancak manevi olarak uzak, davet edilmedikleri halde çevremizde dolanan yabancıların bize eşlik etmesinden tamamen kaçamayız. Kamusal mekânlarda her an onların varlığını hissederiz. Hiçbir saldırı tehlikesi taşımadıklarından emin olsak bile (yine de bu asla inanamayacağımız bir şeydir), sürekli gözlerin üzerimizde olduğunu, izlendiğimizi, irdelendiğimizi ve değerlendirildiğimizi biliriz. Böyle anlarda tek yapabileceğimiz, göze çarpmamak ya da ne olursa olsun dikkat çekmekten sakınmaktır.

İşte, modern toplumsal etkinliğin anonim ortamlarındaki günlük hayatı oluşturan çeşitli karşılaşmalar, ilk anda, Amerikalı sosyolog Erving Goffman'ın “uygar alâkasızlık” olarak adlandırdığı davranışla sürdürülür. Goffman uygar alâkasızlığı, bir şehirde yabancılar arasında yaşamayı mümkün kılan tekniklerin en başında saymıştır. Uygar alâkasızlık, kişinin bakmıyor ve dinlemiyor gibi görünmesidir; ya da en azından bakmadığı, işitmediği ve çevresindekilerin ne yaptıklarıyla ilgilenmediği havasını verecek bir tavır takınmasıdır. Bu, en yalın haliyle kendini göz göze gelmekten kaçınmakla ortaya koyar. Karşılaşan iki kişinin birbirlerinin yüzleri yerine uzaklara bakmasıdır. Goffman bunu, karşılıklı olarak “ışıkların söndürülmesi” diye adlandırmıştır. Kişinin bakmıyormuş gibi yaparak, karşısındakini görmesi ve ondan haberdar oluşu sivil dikkatsizliğin özüdür. “Kibar yabancılaşma” diye de adlandırılabilir bu davranış biçimi, modern şehir ortamlarında yabancılarla karşılaşmalarda ortaya çıkan ilişkilerin ilk temel biçimidir. “Düşmanca bir niyet taşımadığım için bana güvenebilirsiniz” mesajını ileten kibar jest, duruş ve konumların sokakta, kamu yapılarında, tren ya da otobüslerde, törenlerde, eğlencelerde ya da diğer toplantılarda kullanımı birarada yaşamayı mümkün kılan önemli bir tavidir. Uygar alâkasızlık “fon müziği” biçimindeki güvendir; seslerin gelişigüzel bir araya getirilmesinden değil, dikkatlice sınırlandırılmış ve denetim altına alınmış toplumsal ritimlerden oluşur¹⁵.

Sınıf, ideoloji, ırk ve din çatışmalarına sahne olan günümüz kent toplumlarında yabancıların birbirlerine karşı gözettikleri özenli, incelikli uygar ilgisizlik tartışmasız çok değerlidir. Bu kadar farklılıkları olan insanların, geleneksel bir toplumda karşılaşmaları mümkün olsaydı, herhalde tekrar bir araya gelemecekleri ölçüde önemli sorunlar yaşanırdı.

2.Aile ve Güven

Sosyal çevrenin ilk unsuru olarak ailenin tesirleri hem özgüvenin, hem de sosyal güvenin kazanılmasında, çok daha kalıcıdır. Bireyin özgüven kazanımı konumuz dışı olduğu için burada ailenin sosyal güvene katkısını değerlendirmek istiyoruz.

Çocuğun ebeveyni ve diğer yetişkinlerle geliştirdiği güvene dayalı ilişkileri, gelişim süreci içerisindeki diğer sosyal ilişkilerini de etkilemektedir. Ebeveynlerin çocuklarını şefkatle sevmeleri, onlara düzenli bir hayat yaşatmaları, Erikson'un “temel güven” diye isimlendirdiği içgüdüsel sürecin gelişiminde çok önemli bir yer

¹⁵ Bauman Zygmunt, Sosyolojik Düşünmek, s.78; Giddens, age., 83.

tutar. Özellikle anne ile bebek arasında oluşan olumlu ilişki, bebekteki temel güven duygusunun çekirdeğini oluşturur. Anne bebeğinin yeterince bakımını yapar, sevgi ve ilgi gösterir, ona şefkat gösterir ve onu korursa, bebeğin tüm metabolizmasının uyumlu çalışmasını sağlayacaktır. Bebek de buna karşılık kendini güvenli ve rahat hissederek annesi vasıtasıyla geliştirdiği güvene dayalı ilişkilerini toplumsal süreci içerisinde de tecrübe edecektir. Ancak, anne-bebek arasındaki ilişki sağlıklı ise, yani çeşitli nedenlerle annesi tarafından sağlanan uyarıcıları alamazsa, kendisini güven ve rahatlık içinde hissedemediğinden, bu defa, toplumsallaşma sürecinde güvensizlik duygularını açığa çıkaracaktır. Erikson'a göre çocuğun ailede edindiği temel güven ya da güvensizlik duyguları, onun Allah'a karşı duyduğu güven duygusunu da etkilemektedir¹⁶. Söz konusu olumlu tecrübeleri yaşamayan çocuk, Allah sevgisini anlamakta ya da hissedebilmekte ve dini inanca sahip olmakta güçlük çekecektir.

Bireyler ailenin sağladığı güvenli ilişkilere sadece çocuklukta değil, ilerideki hayat dönemlerinde de ihtiyaç duyarlar. Aile üyelerinin birbirlerine olan güvenleri, onların hedeflerine ulaşmasında temel bir motivasyon unsurudur. Bu konuda verilebilecek en çarpıcı örnek, ilk vahiy şokunu yaşayan Hz. Muhammed (s.a.v) ile eşi Hatice (r.a.) arasında geçen konuşmadır. İlk vahiyyle gelen ruhi gerginlikten sonra Rasulullah, Hatice'ye, Peygamberlikle görevlendirildiğini, ama tereddütlerinin olduğunu söylediğinde aldığı cevap şudur:

Sana cin zarar veremez ve sana kâhinlik getiremez. Endişelenme, yüce Allah sana hayırdan başka bir şeyle muamele etmez. Sen misafire ikram eder, doğruyu söyler, emaneti yerine getirirsin. Sıkıntıya düşene yardım eder, yetimi korursun. Düşkünlere iyilik eder, halkı memnun edersin. Müjdelersün sana. Allah'a yeminederim ki, bu ümmetin Peygamberi ancak sen olabilirsin¹⁷.

Demek ki, Rasulullah insanların içerisinde ilk önce eşinden aldığı destekle risalet görevine başlamıştır. O'nun eşleriyle karşılıklı güven ilişkisi, hayatı boyunca devam etmiş; zor anlarında en büyük destekçilerinin başında zevceleri yer almıştır. Son derece güvendiği eşlerinin tavsiyelerine uymakta hiçbir sakınca görmediğinden içinden çıkılmaz sorunların kolaylıkla üstesinden gelebilmiştir. Verilebilecek birçok örnek olmakla birlikte biz sadece bir tanesine dikkat çekmek istiyoruz. Hicretin 6.senesinde (Milâdi 628) Mekkeli müşriklerle yapılan Hudeybiye antlaşmasından sonra Hz. Peygamber Ashab-ı Kiram'a; "Haydi artık kalkınız, kurbanlarınızı kesip başlarınızı tıraş ediniz." demişti. Antlaşmanın görünürde ağır şartları karşısında şoka giren Ashab, emir üç defa tekrar edildiği halde, yerlerinden kalkmamışlardı. Adeta şuurları donmuş vaziyetteydi. Bunun üzerine Rasulullah, halkın gösterdiği kayıtsızlığı eşi Ümm-i Seleme'ye anlattı. Ümm-i Seleme'nin gösterdiği dirayet ve fetanet olağanüstü derecedeydi: "Halkın harekete geçmesi için, dışarı çıkıp, onların gözü önünde kurbanlıklarını önce kendin kes ve tıraşını ol. Göreceksin onlar seni izleyecekler"¹⁸. Böylece Allah'ın elçisi, zor bir anda yine bir eşinin psikolojik desteğiyle çıkış yolu bulmuştu.

Karşılıklı sevgi, saygı ve güven esasına dayanan aile yaşantısı kuşkusuz uzun ömürlü olacaktır. Hayatın tüm alanlarında güvenli havzaları oluşturan İslâmiyet'in, bunların içinde aile ve evi kutsal bir güvenlik odağı olarak merkeze aldığı söylenebilir. "Allah evlerinizi rahatlatma ve huzura kavuşma yeri kıldı."¹⁹ âyeti açıkça buna işaret eder. Eve ve onun içerisinde barınan en küçük cemaat birliğine sağlanan güvenlik kuşağının zedelenmemesi için, akıl,din, mal, can ve nesl (ırz, namus)'in güvenliği ve korunması, dinin temel ilkeleri (zarurat-ı diniyye) olarak görülmüş; malı ve namusu uğrunda öldürülenlerin şehitlik mertebesine ulaşacağı belirtilmiştir. Bu maddeler içerisinde yer alan ırz ve namus güvenliğine ayrı bir yer verilmiş; Kur'an, iffete yapılan iftiralara bile somut bir şekilde cezalandırılmasını istemiştir²⁰. Rasulullah da bireylerin iffet ve namuslarını rencide edecek her türlü davranıştan sakınılması gerektiğini ifade etmiş ve evli bir erkeğin, eşini teftiş edercesine suizanda bulunarak geceleyin haber vermeksizin eve gelmesini yasaklamıştır. Uzun bir sefer dönüşü geceleyin evine gelen Ashab-ı Kiram'dan Abdullah b. Revaha (r.a), evinin penceresinden baktığında, karısının saçını tarayan şahsın gece karanlığında bir erkek olduğunu sanarak kılıncını çekip üzerine yürümüştü. Ancak onun bir komşu kadını olduğunu öğrendiğinde utanmış ve son anda bir faciadan kıl payı kurtulmuştu²¹.

B-SOSYO- EKONOMİK YÖNDEN GÜVEN ve SOSYAL SERMAYE

¹⁶Meadow, Mary Jo ve Kahoe, Richard D., Psychology of Religion, Religion in Individual Lives, New York, 1984, s.35;Erikson, Erik H., İnsanın Sekiz Çağı, çevirenler: T.B.Üstün, V. Şar, Birey ve Toplum Yay., Ank, 1984, s.1-8; Erden, Münire, Eğitim Psikolojisi, Gelişim-Öğrenme-Öğretme, Arkadaş Yay., Ank. 1998, s.78.

¹⁷ Mahmud, Esad, İslâm Tarihi, Tarih-i Dini İslâm, sadeleştiren: A.L.Kazancı ve Osman Kazancı, Marifet Yay., İst., 1984, s.402-403.

¹⁸ Ez-Zebidi, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Trecemesi ve Şerhi, Mütercimi ve Şarhi, Kâmil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., c.VIII, Ank.1982, s.170-171.

¹⁹ Nur (24); 4-6, 9, 23-26.

²⁰ Nahl (16), 80.

²¹ ez-Zebidi, age., XI, 327.

Toplumsal güvenin, toplumsal bütünlüğe katkısına ilâveten iş başarısını artıracakı açık bir husustur. Sosyologlar, ekonomik refahın sağlanması, ağırlıklı olarak sosyal sermayeye ve bir toplumun bireyleri arasındaki güven duygusunun yaygınlığına bağlamaktadırlar.

“İnsanların ortak amaçları için gruplar ya da organizasyonlar halinde bir arada çalışabilme yeteneği”ni ifade eden sosyal sermaye, büyük ölçüde bireylerin birbirlerine olan güvenleri üzerinde şekillenmektedir. Günümüzde ekonomistler tarafından sıkça kullanılan “beşeri sermaye” (insan sermayesi) kavramıyla da, sadece ekonomik yaşamın değil, toplumsal yaşamın diğer tüm alanları için de çok önemli olan bilgi ve beceriye ilâveten insanların birleşmeler oluşturma yetenekleri kastediliyor. Belli amaçlar etrafında bir araya gelebilme yeteneği, toplulukların ne ölçüde, normları ve değerleri paylaşabildiğine ve şahsi çıkarları daha büyük ölçekteki gruplara tabi kılabilmesine dayanıyor. Paylaşılan değerlerden güven ortaya çıkar²².

Sosyo-ekonomik ilişkilerin sağlığı için kritik önemi olan ve güvenin eridiği bir pota olarak sosyal sermaye, toplumun köklerine dayanır. Weber’e göre ekonomik yaşamda kritik önemi bulunan güven duygusu, rasyonel hesaplamalardan çok, tarihsel süreçte dinsel ve kültürel alışkanlıklardan doğmuştur.

Ancak, kültürel unsurlar ekonomistlerin, “rasyonel fayda maksimizasyonu yapan” bireyler olarak belirlediği insan varlığının temel modelinde kullandıkları gibi, her zaman rasyonel bir seçim değildir. Örneğin Hindular’ın ineğe kutsal bir varlık gözü ile bakma inançları, rasyonel bir seçim görünmemektedir. Bu inanç, Hindistan nüfusunun yarısı kadar sayıda ekonomik olarak verimsiz bir inek ordusunun beslenmesine yolaçtığı halde Hindular her şeye karşın ineklerin kutsal konumunu sürdürmeye devam etmektedirler.

Durum böyle olmakla birlikte kültürlerin her zaman irrasyoneliteyi doğurduğunu da söyleyemeyiz. Alışkanlıklar ve dünyevi olmayan amaçlar doğrultusunda işleyen kültürel gelenekler, her şeye karşın, çoğu defa fayda maksimizasyonu sağlayabilmektedir²³. Max Weber’in kapitalizmin gelişimiyle ilgili temel önermesi bundan ibaretti. O, yalnızca Tanrı’yı yüceltmek isteyen ve dünyevileşmeyi reddetmeyi kendi başına bir hedef olarak ortaya koyan ilk Pürütenler’in dürüstlük ve tutumluluk gibi sermaye birikimin oluşmasında son derece yardımcı olan bazı erdemler geliştirdiklerini söylemektedir. Para ve mal peşinde koşma, “azizlerin ebedi huzuru öte dünyadadır” inancıyla, Puritan edebiyatında oldukça yoğun olarak eleştirilmekle beraber, gerçekte itiraz edilen şey, mülkiyetin sağladığı rahatlık, zenginliğin tembelliğe ve bedensel zevklere yol açan hedonizm ve hepsinden önemlisi de kutsal hayatı elde etme çabasıdır. “Tanrı’nın kendi şanını yüceltme ile ilgili dileğine boş zaman ve zevk ile değil, yalnız çalışma ile hizmet edilir. Zamanı boşa harcama bütün günahlar içinde ilk ve ilkece en ağır olanıdır. İnsanın kendi mesleğini ‘kesinleştireceği’ yaşam süresi çok kısa ve değerlidir. Toplumsal yaşam içinde zaman kaybı, ‘boş konuşma’, lüks, sağlık için yeterli olanından fazla uyku, -6, en fazla 8 saate kadar -, ahlâki açıdan mutlak olarak itiraz edilecek konulardır.²⁴

1. İslami Kültürde Güvene Dayalı İş Ortaklıkları

İslâmi kültürde karşılıklı güvene dayalı akitlerin önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. İslâm toplumlarında engin bir tecrübeye sahip yaygın koruyucu aile sistemlerinin varlığı²⁵ bunun bir kanıtıdır. Ancak bizim burada vurgulamak istediğimiz, bunun dışındaki şirketleşme türünden iş ortaklıklarıdır.

Kur’an-ı Kerim, Peygamber Davut (a.s)’un hakemlik yaptığı bir davayı anlatırken; “Ancak iman edip salih işler yapanlar müstesna, ortakçılarının çoğu, birbirlerinin haklarına tecavüz ederler”²⁶ ikazıyla ortakları dürüst davranmaya çağırırken, Hz. Muhammed (s.a.v): “İki ortak birbirlerine hiyanet etmedikleri sürece, üçüncüsü benim, onlar birbirlerine hiyanet ettikleri takdirde ben aralarından çekilirim” buyurmuştur²⁷. Bir başka hadiste de “Allah’ın kudret eli, ortaklar birbirlerine hiyanet etmedikleri sürece, onların üzerindedir”²⁸ denilmek suretiyle başarının yolunun güven ve dürüstlük esaslı organizasyonlarda olduğu vurgulanmaktadır. Kollektif bilinçlerinde yer alan bu kültür kodları sebebiyle Müslüman toplumların sosyal sermaye unsurlarına potansiyel olarak sahip oldukları söylenebilir.

Toplumda güvenilir olan ama sermayesi bulunmayan grupların veresiye mal satın alıp peşin satmak ve elde edilen kârı aralarında paylaşmak üzere kurdukları ortaklık anlamına gelen “kredi (vücut)” ortaklığı; iki yada

²² Fukuyama, Francis, Güven, Sosyal Erdemler ve Refah, Türkiye İş Bankası Yay., İst. 1999, s.23.

²³ Fukuyama, a.g.e., 43-47.

²⁴ Max Weber, Protestan Ahlâkı ve Kapitalizm’in Ruhu, çev. Zeynep Aruoba, Hil Yay., İst. 1985, s.125-126.

²⁵ Bkz., Kurt, Abdurrahman, Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, 1998, Bursa.

²⁶ Sad (38), 24.

²⁷ Ebu Davud, Büyü’, 26.

²⁸ Ibn Kudame, el-Muğni, c.V, Kahire, 1970, s.1.

daha çok kişinin eşit sermaye koyarak elde edecekleri kârı paylaşmak üzere ortaklık kurması anlamına gelen “inan ortaklığı” gibi güvene dayalı ortaklık çeşitleri²⁹ içinde mudarebe önemli yer tutar. Emek- sermaye ortaklığına dayalı mudarebe, büyük ölçüde, güven esasına dayalıdır. Bir finansörün belirli miktardaki sermayesini bir başkasına çalıştırmak üzere vermesi ve elde edilecek kârına belirledikleri şartlara göre ortak olması anlamına gelen mudarebede zarar yalnız sermaye sahibine aittir³⁰. İşletmecinin ise zarar durumunda sadece emeği boşa gitmiş olur. Mudarebede güven son derecede önemli olmakla birlikte, bazı şartların ileri sürülmesiyle aktin desteklenmesi de mümkündür. Örneğin, Abdullah İbn Abbas (r.a) bu yolla sermaye verdiği zaman, ortağına bu sermaye ile deniz yolculuğuna çıkmamasını, bir vadide konaklamamasını ve canlı hayvan almamasını şart koşardı. Eğer bunları yapar ve zarar ederse anaparayı ödeyecekti³¹.

Mudarebe, güvenin yüceltildiği bir toplulukta ortaya çıkabilir, çünkü kâr ortaklığına dayanan bu sözleşmenin bizzat kendisi güveni gerekli kılmaktadır. İnsanlara girişimcilik ruhu aşıl原因an bu sistemde işletmecinin (müteşebbis) serveti, dürüstlüğü ve iyi ünüdür. Dürüstlükte rakipleriyle yarışır. Onların en iyisi, en dürüstü olduğu için, insanlar sermayelerini ona emanet ederler. Bu güven sebebiyle kendisi insanlara gitme gereği duymadan başkaları ona gelirler. Onun ilk önemli rolü, çevresine güven telkin etmektir. Allah’a ve ahirete iman her iki tarafı da bir “homo-ekonomikus” olmaktan korur. Ancak mudarebenin lâik devletten vergi kaçırmanın bir yolu olarak görülmesi³², kaçınılmaz bir şekilde, sosyal dengelerin sarsılmasına yol açacaktır. Böyle bir sistemle vergi kaçırma hedeflendiği takdirde, modern bir devlette, kâr ortaklığına dayalı akdin uzun süreli yaşama imkânı ortadan kalkacaktır. Mudarebe hiç bir zaman vergi adaletsizliğini yoketmenin aracı olamaz. Adil olmayan vergilerle mücadele etmenin hiç şüphesiz legal yöntemleri vardır.

2.Günümüzde Sosyal Sermeye

Günümüzde Japonya, Almanya ve ABD, sosyal sermaye unsurlarına sahip olduklarından dünyanın önde gelen sanayi güçleri haline geldiler. Sosyal sermayenin gelişimi bakımından ABD, iş dünyasında oldukça kollektif bir çalışma disiplini içerisinde olan diğer iki ülkeye göre çok daha bireyci bir yapıya bürünmüş; bir sanayi devi olarak yükselişinin zeminini oluşturan güven ve toplumsal alışkanlıkları son yarım yüzyılda önemli ölçüde erozyona uğramıştır. Bununla birlikte Amerikalılar, bireyciliği bir kusur olarak görmek yerine, aksine, yaratıcılığı, inisiyatif almayı, girişimciliği ve otoriteye boyun eğmeme tavırlarını anlamlandıran, neredeyse saf bir erdem olarak görme eğilimindedirler. Dolayısıyla bireycilik çoğu kez, Amerikalılar’ın kendi uygarlıklarının en cezbedici ve farklı yönlerinden biri olarak varsaydıkları önemli bir gurur kaynağıdır. 1980’lerde bağımsız başkan adayları Ross Perot’un birçok Amerikalı’nın gözünde bu kadar popüler olmasının nedenlerinden biri, Perot’nun onlar için, Amerikan bireyciliğinin ve girişimciliğinin sembolü olmasıydı. Perot önce, artık kendini içinde sıkışmış hissettiği bilgisayar devi IBM’den ayrıldı ve ardından, kendisini milyarlarca dolarlık servete ulaştıran şirketini (Electronic Data Systems) kurdu. Perot kendi özelliklerini yansıtan şu sloganı çok sık kullanıyordu: “Kartallar bir araya toplanmaz; herbirini teker teker bulmanız gerekir”³³. Amerikalılar, bireycilikleriyle övünseler de ABD ve benzeri liberal toplumlarda, Tocqueville’nin, bencillik kusurunun (egoizm) daha yumuşak bir biçimi olarak gördüğü bireycilik ve potansiyel olarak toplumu zayıflatan sosyal atomlaşma eğilimleri çoğalmıştır.

Tam manasıyla bireyci bir toplum, atomlaşmış bireylerin, birbirleriyle sadece şahsi çıkarları doğrultusunda rasyonel bir hesaplılıkla ilişkiye girdikleri, az veya çok, birbirlerine güven duygularını kaybetmiş olan bir toplumdur. Gittikçe bireyselleşen Amerikalıların birbirlerine karşı genel tutumlarındaki değişim anketlere de yansımıştır. “İnsanların çoğuna” güvenen Amerikalılar’ın oranı 1960’ta %50’yken, aynı oran 1993’te %37’ye düştü³⁴.

Bireyciliğin ve sosyal atomlaşma eğilimlerinin çoğaldığı toplumlarda zaman içerisinde sosyal sermaye büyük darbeler alabilir. Amerikanvari bireyciliği de yakalayamamış olan ülkemizin genel sosyal sermaye profili geçer not alamamaktadır. Araştırmalar, güven düzeyi açısından Türkiye’nin acınacak bir noktada olduğunu gösteriyor. Gündelik hayatta her an burun buruna geldiğimiz güvensizlik örnekleri, Türk insanının birbirine güvenmediğinin kanıtı. Fukuyama, toplumları “yüksek güvenli” ve “düşük güvenli” olarak ikiye ayırıyor. Buna göre Türklerin genel çerçevede düşük güvenli bir toplum olduğunu söyleyebiliriz. Toplumsal araştırmalar da bu olguyu desteklemektedir. Dünya Değerler Araştırması verilerine göre Türkiye, dünya ülkeleri arasında güven düzeyinin en düşük olduğu ülkelerden biri. 1990’da “çoğu insana güvenirim” diyenlerin oranı %10 düzeyindeydi. 1997’de

²⁹ Döndüren, Hamdi, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi, Erkam Yay., İst., 1993, s.412-417.

³⁰ Döndüren, age., 426.

³¹ el-Heysemi, Mecmeu’z-Zevaid, c. 1V, Mısır, ts., s.161.

³² Görüşler ve vergi kaçırma iddiası için bkz., Şeyh Abdülkadir el- Murabıt, Ömer İbrahim Vadillo, “Faiz, Ekonomik İnsan ve Cihad”, (İktisat ve Din , Haz. M.Özel, İst., 1997 içinde), s. 190-194.

³³ Fukuyama, a.g.e., 139, 243.

³⁴ (Putnam, Robert, D., “Bowling Alone”, Journal of democracy 6, 1995, s.73)’den Fukuyama, a.g.e., 275.

tekrarlanan aynı araştırmada güven duygusu bu kez %6,5'e gerilemişti. 40 ülkede gerçekleştirilen araştırma, Türkiye'deki güven düzeyini diğer ülkelerle karşılaştırmaya imkân vermektedir. Dünya Değerler Araştırmasına göre Türkiye, 40 ülke arasında Brezilya'dan sonra insanların birbirine en az güvendiği ülkedir.³⁵

Oysa işlemlerin güven esası üzerine değil de güvensizlik üzerine kurulması Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir fon sıkıntısına yol açmaktadır. Gittikçe yaygınlaşan her güven bunalımı, daha çok masraf, kırtasiye, polis gücü, mahkeme salonlarında boşa geçen vakit ve mahkeme harcamaları demektir. Hatırı sayılır bir oran oluşturan sözkonusu maliyetler, en sonunda toplumdaki güven duygusunun parçalanmasının getirdiği dolaysız bir vergi haline dönüşmektedir.

Sosyal sermayenin, bir toplum veya grupta güven duygusunun hâkim olmasından ileri gelen bir yeti olduğu için, iktisadi gelişmeye sağladığı katkı açıktır. Bir işletmede birlikte çalışmak zorunda olan insanlar birbirlerine güveniyorlarsa, şüphesiz, o işi yürütmenin maliyeti daha az olur. Yüksek güven duygusu çok çeşitli kapsamdaki sosyal ilişki türlerinin belirmesine izin vereceği için böyle bir toplum yenilikler getirmede daha başarılı olacaktır. Bunun tersine birbirine güvenmeyen insanlar, en nihayetinde kendilerini yalnızca müzakereye, anlaşmaya ve dava etmeye iten bir formel kurallar sistemi altında birbirleriyle işbirliği yapabildikleri bir toplumda bulacaklardır. Hatta bazı durumlarda sistem, onları baskıcı yöntemler kullanarak kendi kurallarına uygun davranmaya zorlayacaktır. Toplumdaki güvenin yerini alan bu yasal aygıt, kaçınılmaz bir şekilde "işlem maliyetini" de beraberinde getirecektir. Diğer bir deyişle toplumdaki yaygın güvensizlik, tüm iktisadi faaliyetlere bir tür vergi olarak eklenir. Tabii ki bu tür vergiyi, yüksek güven duygusuna sahip toplumlar hiçbir zaman ödemek zorunda kalmayacaktır.³⁶

Resmi sözleşme ve ticari yasaların, sağlıklı bir ekonomik ilişkinin ortaya çıkışı için gerekli ön şartlar olduğuna hiç kimsenin itirazı yoktur. Kuran-ı Kerim de süreli ticari anlaşmaların hem de iki şahit huzurunda mutlaka kayda geçirilmesini ısrarla talep etmektedir³⁷. Bu, herhangi bir zaafiyet ya da anlaşmazlık durumunda işlemlerin, belgelendirilmesi açısından gereklidir. En gelişmiş güven duygusu ya da ahlâki yükümlülüklerin, bunların yerini alabileceği ileri sürülemez. Ama bu tip yasal kurumlarla birlikte, ekonomik ilişkilerin ek bir koşulu olarak, yüksek düzeyde güvenin varlığı ekonomik etkinliği artırır.

Bireyci eğilimler ile cemaatçi eğilimlerin karşılaştırmasını Türkiye toplumu için de yapabiliriz. O. Türkdoğan'ın Gebze, Denizli, Sakarya ve Konya (Kombassan) işçilerine yönelik araştırmasında oldukça ilginç sonuçlar görülmektedir³⁸. Dindarlık eğilimleri ağır basan Kombassan holding çalışanlarında sosyal sermaye unsurlarının daha gelişmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Örnek vermek gerekirse, "Günlük yaşantınızda en çok kime güvenirsiniz?" sorusuna Kombassan işçilerinin %99,1'i "kendi gücü", "sigorta şirketi" ve "ailesi" yerine "Tanrı" kavramını ileri sürerken diğer illerden katılanlardan sadece %36'sı "Allah'a güven" duygusunu tercih etmişlerdir. Kombassan işçilerinde günlük olarak ibadet edenlerin oranı %92 iken bu, diğerlerinde ortalama %32'dir. Oruç tutma bakımından da daha yüksek orana sahiptir. Bunlara ilâveten, %51,8'i işçi-işveren ilişkilerinin dostane olmasına ve %42'sinin işyerinde Allah korkusunun hakim olmasına dair istekleri onlardaki "biz" duygusunun bir tezahürüdür. Halbuki diğer çalışanlarda bu oranlar epey düşüktür. Bununla birlikte Konyalı işçilerde modern eğilimlerin frekansı öteki gruplara göre daha yüksektir. Bunları şöyle gösterebiliriz:

Her şeyden önce, vasıflı işçi statüsünde olanların oranı (%56,3) diğerlerinden daha fazla. Teknolojik araçların mülkiyet ve kullanımı çok daha yaygın.

Diğer üç ildeki işçilerin yaklaşık %17'sinin sigortası bulunmazken onların tamamı sigortalı olduklarını belirtmişlerdir.

Özelleştirme bilincine daha fazla sahipler (%100 karşılık %52).

Yönetime katılmada kararlı bir eğilimi temsil etmektedirler. İşçinin, işçi olarak; işverenin ise işveren tarzında varlığını sürdürmesine olumlu bir puan vermemektedirler. Onların %59'u fabrikaların işçilere devredilmesi görüşünü benimserken diğerlerinde bu oran %24'dür.

³⁵ Buğdaycı Ahmet, Giriş yazısı, (Fukuyama, Güven, içinde), s.13-14.

³⁶ Fukuyama, a.g.e., 38-39.

³⁷ "Ey İnanlar! Birbirinize belirli bir süre için borçlandığınız zaman onu yazınız. İçinizden bir kâtip doğru olarak yazsın; kâtip onu Allah'ın kendisine bildirdiği üzere yazmaktan çekinmesin, yazsın. Borçlu olan da (eksiksiz) yazdırsın. ... (Bunun için) iki erkek şahit tutun; eğer iki erkek bulunmazsa, şahitlerden razı olacağınız bir erkek, -biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak- iki kadın olabilir. .... Alışveriş yaptığımızda da şahit tutun." ... Bkz., Bakara (2), 282.

³⁸ Bkz., Türkdoğan, Orhan, İşçi Kültürünün Yükselişi (İş Ahlâkı), Timaş Yay., İst. 1998, s.35-99.

Daha çok gazete okumaktadırlar (%75'e karşılık %48).

Onların %92,2'si iş yerinde kaliteli iş üretmeyi hedeflerken diğer üç grupta bu oran %69'dur.

Kısacası, Kombassan işçileri tüm teknolojik yenilikleri kullanmakla beraber dayanışma, birliktelik, güven duyma gibi sosyal sermaye unsurlarını evrensel değerler olarak kabul etmektedirler.

SONUÇ

Bütünüyle dini bir kavram olan 'iman' ile daha çok dünyevi anlamı bulunan 'güvenilir olmak' ve 'güven duymak' yakın bir ilişki var. Din ve dinsel güçler, bireylerin bu iki nitelikle donanımını teşvik etmekte; bunun için gerekli iç dinamikleri hazırlamaktadır.

Aslında bütün dinler hayatın güçlük ve adaletsizliklerini anlamlı hale getirerek bireyleri onların üstesinden gelmeye ve karşılaştıklarında kendilerini daha güvende kılmaya muktedir kılmaktadır. Dini unsurların, hayatın güvenilmez ve belirsizlikleri karşısında insanlara önemli destek sağladığı bilinen bir husustur.

Güvenilir olmada ya da normal şartlar altında başkalarına güven duymada sorunu olmayan bireyler, sosyal sermayeyi sağlayan yetişmiş elemanlar olarak toplumsal kalkınma ve bütünlüğe önemli katkı yapmaktadırlar.